

Az osztják irodalmi nyelvről

Ha egy irodalmi nyelv keletkezésének körülményeit vizsgáljuk, mind a k ü l s ő — a nyelvet beszélő közösségtől függő —, mind a b e l s ő — a nyelv törvényszerűségeitől függő — tényezőket figyelembe kell vennünk. Hogy azonban ezeket vizsgálhassuk, tudnunk kell mindenekelőtt: mi tulajdonképpen az irodalmi nyelv. PAIS DEZSŐ így határozza meg „A magyar irodalmi nyelv” c. tanulmányában: „Az irodalmi nyelv egy nyelvközösség nyelvi változatait lényeges elemeikben kiegyenlítő nyelvtípus, amelyen az illető nyelvközösség számára szóló vagy szólni hivatott irodalmi művek létrejönnek vagy létrejövendők.” (I. OK. IV, 425.) A különféle nyelvekben a kiegyenlítő nyelvtípus más-más időpontban más-más feltételek között jött létre vagy jön létre. Mi most egy kialakulóban levő irodalmi nyelvet vizsgálunk. E vizsgálathoz összehasonlítási alapul szolgálhatnak már kialakult (orosz, német, francia, magyar stb., sőt egyes kihalt nyelvek, pl. az ógörög stb.) és kialakulóban levő (manysi, komi, udmurt, nyenyec stb.) irodalmi nyelvek példái.

Az egyes irodalmi nyelvek létrejöttékor a végső eredmény általában közös, azonban sohasem azonosak létrejöttük és fejlődésük körülményei. A társadalom fejlődése során sok olyan tényezőt, mely egyes irodalmi nyelvek keletkezésében döntő szerepet játszott, más irodalmi nyelvek létrejöttében más tényezők váltanak fel. Így pl. több európai nyelv irodalmi nyelvének létrejöttében, vagy akár a magyar irodalmi nyelv létrejöttében is vitathatatlanul fontos szerepe volt a hűbéri társadalom idején a kancelláriai hivatalnak, kolostori iskoláknak, udvari énekeseknek, a könyvnyomtatás megindulásának stb. Más társadalmi formában mások lesznek e külső tényezők is, így pl. a szocializmus építésének korszakában egy irodalmi nyelv létrejöttének fontos tényezői: az általános tankötelezettség, a kulturális felemelkedés (újság, rádió, televízió, film stb.), az ipar, a mezőgazdaság, a technika, a közlekedés fejlettsége stb. Bizonyos tényezők pedig különböző társadalmi formákban is hathatnak, így pl. a több nyelvjáróterület diákjait összefogó főiskolák stb.

Vessünk fel néhány szempontot az osztják irodalmi nyelv keletkezésének és — tőle elválaszthatatlanul — fejlődésének kérdéséhez.

Kiindulópontunk egyrészt annak vizsgálata, hogy mikor, mely időpontban keletkezett a szóban forgó irodalmi nyelv; másrészt, hogy milyen külső körülmények hozták létre, vagyis mik voltak megalakulásának okai.

Sorjában haladva először tehát az időpont kérdését vetjük fel. Bizonyos próbálkozások már a XIX. század második felében történtek arra, hogy az osztjákok (s velük együtt más kis népek számára) írásbeliséget teremtsenek, mégpedig bizonyos hittérítő társaságok bibliafordítást adtak ki, valamint rövid kis nyelvtant.

E kiadványok részben más-más osztják nyelvjárást vettek alapul. Így pl. VOLOGODSZKIJ evangéliumfordítása (1868; 1880²) a berjzovi és az obdorszki, JEGOROV ábécéskönyve (1897—98) az obdorszki nyelvjáráson alapult. Ez utóbbinak új kiadása (1903) a vachi-vaszjugáni nyelvjárásban jelent meg (vö. W. STEINITZnek a kazymi nyelvjáráson alapuló chanti irodalmi nyelvről szóló tanulmányát a Языки и письменность народов Севера c. kötet 198—9. lapján és МОЖАРСКИЙ, Хантыйский Язык 459—60 a Младописменные языки народов СССР c. kötetben). Аврорин „Литературные языки народов Севера и местные диалекты c. cikkében (Вопросы языкознания 1953; 7. l.) írja, hogy e kísérletek nem jártak sikerrel, hiszen az írni-olvasni tudó osztjások száma abban az időben még elenyészően csekély, a felnőtt lakosság 2%-a. E néhány eredménytelen próbálkozás után már csak a szovjet hatalom idején indul meg ismét az osztják irodalmi nyelv megteremtésének folyamata. Természetesen ehhez csak azért lehet hozzáfogni, mert az irodalmi nyelv létrehozásához szükséges előfeltételeket is megteremtik: bevezetik az általános tankötelezettséget, szakembereket képeznek.

Valóságos kulturális forradalom zajlik le ekkor az írástudatlanság felszámolása terén. E kulturális forradalom sikerének érdekében sok nehézséget kellett leküzdeni, így pl. elsősorban az írásbeliség hiányát, a tankönyvek hiányát, az anyanyelvet oktató pedagógusok hiányát, amint erre НАЖДУ ПÉТЕР „Наре Сзovжет-Észak kulturális felemelkedéséért” c. cikkében (Nyr. 75: 181) rámutat.

Az első osztják nyelvű tankönyv, az obdorszki nyelvjáráson alapuló „Hanti knjiga aluj untltija pata” 1930-ban jelenik meg; szerzője a nyenyec származású ХАТАНЗЕЈЕВ. (Meggjegyezhetjük, hogy a kiadás éve a címlap belső oldalán az 1931. év.) Az osztják irodalmi nyelv kialakulásának kezdőpontjául tehát e könyv megjelenésének évét jelölhetjük meg.

Az okok, melyek nyomán az osztják irodalmi nyelv létrejött, a következők: a SzU nemzetiségi politikája következtében megalakult chanti-manysi nemzetiségi körzet önállósága, az általános tankötelezettség bevezetése nyomán az anyanyelvi oktatás az általános iskolák első három osztályában stb.

E külső tényezők mellett meg kell vizsgálnunk azokat a belső tényezőket, nyelvi törvényszerűségeket, melyek az osztják irodalmi nyelv keletkezésében szerepet játszottak, ill. játszanak. Ezek közé tartozik elsősorban az osztják nyelv nyelvjárási tagozódása s ennek a kapcsán az a máig is megoldatlan probléma, mely az osztják irodalmi nyelv megteremtőit foglalkoztatja: melyik nyelvjárás vagy helyi tájszólás legyen az osztják irodalmi nyelv alapja.

Az osztják nyelvet a szakirodalomban, mint ismeretes, 3 fő nyelvjárás-területre osztják: az északi, a déli és a keleti nyelvjárás-területre. E nyelvjárásokon belül számos helyi tájszólást ismerünk, melyek közül egyik-másikban a határos nyelvjárás-területek bizonyos nyelvi jelenségeinek keveredései is előfordulnak. A nyelvjárásokon belül előforduló helyi tájszólásokat is felsorolom, azért, mert az irodalmi nyelvi kísérletek egyes helyi tájszólásokon alapulnak. A helyi tájszólások tehát a következők (vö. STEINITZ, Ostj.Gr., 8—9 és МОЖАРСКИЙ, i. m. 459):

I. Az északi nyelvjárás helyi tájszólásai (északról dél felé haladva az

Ob mentén):

a) obdorszki (= szalehardi),

- b) suriskari¹,
- c) berjozovi,
- d) kazymi,
- e) serkalyi (= középsőobi);

- II. A déli nyelvjárás helyi tájszólásai:
- a) nizjami (= kondinszki v. atlymi),
 - b) keusi,
 - c) irtisi, kondai;

- III. A keleti nyelvjárás helyi tájszólásai:
- a) szalymi,
 - b) szurguti (ide: tremjugáni, jugáni is),
 - c) vachi, vaszjugáni (= felsőobi).

A legáltalánosabban ismert hangtani kritérium az osztják nyelvjárások és helyi tájszólások felosztásában az *l* hangok viselkedése. E jelenség részletezését mellőzném is, csupán röviden mutatnék rá az őosztják postalveolaris *l* hang megfeleléseire az egyes osztják nyelvjárásokban: az északi nyelvjárásban *l*, *ɹ*, a déliben *t*, a keletiben *ɹ*, *l* hangot találunk. A hangviszonyok keveredését látjuk azonban pl. az északi nyelvjáráshoz tartozó serkalyi tájszólásban, ahol az *l* helyén, több hangtani helyzetben, a déli nyelvjárásra jellemző *t*-t találunk, vagy a keleti nyelvjáráshoz tartozó szalymi tájszólásban, ahol ugyancsak a déli nyelvjárásra jellemző *t* áll *l* helyett (vö. STEINITZ, Ostj.Gr., 11). Megjegyezhetjük még, hogy a keleti nyelvjáráshoz tartozó felsőobi, vaszjugáni tájszólásban a vachi tájszólás szókezdő *l* hangja helyén bizonyos esetekben *j*-t találunk (STEINITZ, Ostj.Gr. 9). Pl. a 'fejsze' jelentésű szó a vachi tájszólásban *l̥ājam*¹ alakú, a vaszjugániban pedig *īājam*¹ (KT. 1042b).

Ez ismert hangtani különbségen kívül szeretnék még néhányra rámutatni. Pl. a szóbelseji *-u-* helyén a vachi tájszólásban *-χ-*t találunk: O. *lau* 'ló', Kaz. *лоу*, DN. *tau* ~ V. *lox*; a 'fehér' jelentésű szó: O. *uā'ui*, DN. *нѳуз*, V. *nāxu*; a 'fekete' jelentésű melléknév: Serk. *numy*, V. *nāxmā*. (Jelentős hangtani különbség a keleti nyelvjárásban meglevő hangrendi párhuzam a többi nyelvjárással szemben.)

A hangtani különbségeken kívül lényeges különbségek vannak az egyes nyelvjárások között alaktani szempontból (STEINITZ, az Ostj.Gr. 11. a hangtaniaknál sokkal fontosabbnak tartja ezeket a különbségeket), továbbá mondattani téren is. Lássunk néhány alaktani különbséget. Az igével kapcsolatban: a főnévi igenév képzője a legtöbb osztják nyelvjárásban, tájszólásban *-ta*, a Kaz.-ban és a suriskariban azonban *-ti*, a vachiban pedig a hangrendi illeszkedés következtében *-t(ā)* alakú.

Sur.	Serk.	V.
<i>manti</i> 'menni'	<i>mānta</i> 'ua.'	<i>mōntā</i> 'ua.'

¹ STEINITZ a Языки и письменность народов Севера 193. lapján azt írja, hogy a suriskarszki körzet központja Muzsi; itt az osztják az Ob partján és az Ob Synja nevű mellékfolyója mentén laknak. Ugyanebben a kötetben a 230. lapon Черняков „Карта распространения языков народов Севера СССР.” c. cikkében az obdorszkit és a suriskarit egy nyelvjárásnak tartja.

Az igeragozásban a jelen idejű ragozás különbségének bemutatására lássunk egy ragozott igét az egyes szám 1., 2., 3. személyében:

Š.	Kaz.	Vachi
1. <i>mantəm</i>	<i>манльт</i>	<i>мәнләм</i>
2. <i>mantən</i>	<i>манльн</i>	<i>мәнвән</i>
3. <i>manət</i>	<i>манл</i>	<i>мәнвэл</i>

(vö. VÉRTES EDIT, Az első keleti osztják tankönyv, NyK. LXI, 436.).

A névszóragozásban a latívusz ragja:

Kaz.	Serk.	V.
-a	-a	-(ä)
<i>фабрикая</i>	<i>хота</i>	<i>лоха</i>
	<i>школяя</i>	<i>қатта</i>

A vachi nyelvjárásban az -(ä) rag mellett -n(ä), -(ä)n(ä) és -x(ä) ragot is találunk:

школаха
школяяпа
школяяха

ТЕРЕШКИН, Очерки диалектов хантыйского языка с. tanulmányában csak az -(ä) és a -n(ä), -(ä)n(ä) ragot említi (44–48) (vö. még VÉRTES EDIT . m. 431).

A lokatívusz ragja:

Sur.	Kaz.	Serk.	V.
-n	-n	-на	-нә
	-ны	<i>хотна</i>	
	<i>куртны</i>		<i>төхәнә</i>

E rag mellett a vachi nyelvjárásban megvan a -на rag is, pl. *лохна* (vö.: ТЕРЕШКИН i. m. 48–52).

Mondattani különbségek is vannak a nyelvjárások között. Pl. csak a keleti nyelvjárásból idézhetem a következő szerkezetet, a Vj. tájszólásból:

йиң памја'рнә:кән 'he (kaksi) ovat niityllä';
йәу памја'рнә:тәт 'he (monta) ovat niityllä' (KT. 703a),

vagyis loc.-ragos névszóhoz a kettős szám, ill. a többes szám jele járul, s így névszói állítmányt alkot (vö. VÉRTES EDIT, Nyelvtani adalékok a keleti-chanti [osztják] nyelvjárásokhoz, NyK. LX, 184).

Végül nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szóképzleti különbségeket sem. Pl. a 'gyermek' jelentésű szó az északi és déli nyelvjárásban *hawrem* (няврем) alakú, míg a keleti nyelvjárás vachi tájszólásában ugyanilyen jelentésben a *нбәһи-қыи* szó ismeretes.

A medve neve az északi nyelvjárás Serk. tájszólásában *мойпыр*, a keleti nyelvjárás V. tájszólásában pedig *ux*, a medvebocsokat ugyancsak a Serk.-ban

мойтыр пошхым jelöli, a V.-ban helyette *ux моқалит* áll. A 'kéz' szó az északi nyelvjárásban *još* alakú, a keleti V. nyelvjárásban azonban *köf* alakú.

Mindezek a nyelvjárási különbségek érthetővé teszik, hogy az osztják irodalmi nyelv megteremtésében máig is kísérletezés folyik arra, hogy a megfelelő nyelvjárást, ill. tájszólást válasszák ki az irodalmi nyelv alapjául.

Itt tulajdonképpen eljutottunk az osztják irodalmi nyelv sokat vitatott problémájához. Nézzük meg, 1931 óta mely nyelvjárás, nyelvjárások, tájszólás, tájszólások szolgálták az irodalmi nyelv alapjául.

Az első tankönyv, mint már említettem, az obdorszki tájszólás alapján készült, igaz, hogy keveredtek benne egyéb nyelvjárási, tájszólási elemek is, pl. az egyes és többes szám 3. személyű, több birtokra vonatkozó *-lal* birtokos személyrag gyakran *-tat* alakban szerepel. STEINITZ a keveredéseket önkényeseknek nevezi (Ostj.Gr. 24).

Az obdorszki tájszólás egyelőre ezzel a kis kötetkével megszűnt az irodalmi nyelv alapja lenni. A következő kötet már a kazymi tájszólást vette alapul, 1934-ben jelent meg. A kazymi tájszólás egészen 1940-ig maradt az irodalmi nyelv alapja. Ekkor váltotta fel a serkalyi nyelvjárás, melyen az első könyv csak 1945-ben, a háború befejezése után jelent meg. 10 évvel később, 1955-ben újabb próbálkozás látott napvilágot, a suriskari tájszólást véve alapul, majd követték ezeket a keleti nyelvjárásból is kísérletek, 1958-ban a vachi, végül a szurguti tájszólás alapján (1959).

E kötetek megjelenésének sorrendjében még egy fontos határvonalat húzhatunk meg: a latin betűről cirill betűs írásra való áttérés évét, 1937-et. Igaz, hogy cirill betűs irodalmi kiadvány már 1880-ban is jelent meg, ti. Vologodszkij fent említett Máté-evangélium fordításának első kiadása latin betűs, a második kiadás azonban cirill betűs (L. МОЖАРСКИЙ, i. m. 459—60).

Az irodalmi nyelvű kiadványok nyelvjárási változóságának oka nem csupán abban van, hogy az osztják nyelvben nagyok a nyelvjárási különbségek, hanem abban is, hogy megoldást keresnek e különbségek áthidalására.

1952. dec. 8. és 13. között zajlott le egy értekezlet Leningrádban, észak népeinek nyelvéről, többek között az osztják irodalmi nyelvről. Az értekezleten elhangzott előadások és hozzászólások híven tükrözik azt az igyekezetet, hogy az egész osztják nyelvközösség számára érthető irodalmi nyelvet teremtsenek. Csak egy felszólaló véleményére szeretnék hivatkozni, a Chanti—Manysi nemzeti körzeti pedagógiai szakiskola igazgatójának, Velicskónak hozzászólására. Velicsko rámutatott egy, a chanti irodalmi nyelv fejlődése szempontjából jelentős akadályra, mégpedig arra, hogy az Északi Népek Intézetének tudományos kutató munkaközössége hibát követett el akkor, amikor az osztják irodalmi nyelv alapjául a középsőobi (= serkalyi) tájszólást tette meg. Így a szurguti és vachi osztjákok írásbeliség nélkül maradtak, mivel egyáltalán nem értik a középsőobi osztjákokat, s az orosz nyelvet is nagyon csekély mértékben, vagy egyáltalán nem ismerik (I. Совещание по языкам народов Севера. Тезисы докладов, 138.). Ma már ez a 4 irodalmi nyelv él egymás mellett. МОЖАРСКИЙ (i. m. 460) szerint azért volt fontos az irodalmi nyelv alapjául a vachi nyelvjárást választani, mert az osztjákok közül a legtöbben keleti nyelvjárásban beszélnek.

Nyilvánvalóan ilyen megfontolások alapján jelentek meg az előbb említett vachi, ill. szurguti tájszóláson alapuló irodalmi nyelvi tankönyvek.

Arra, hogy párhuzamosan 2 irodalmi nyelv él egymás mellett valamely finnugor nyelvben, példa a mordvin vagy a komi nyelv, tehát az osztjákban is helyes lenne 2, vagy — amint azt az osztják származású Tyerjoskin javasolta — 4 (2 északi: obdorszki és kazymi, 2 keleti: vachi és szurguti) párhuzamos irodalmi nyelv egymás mellett élése. (I. ТЕРЕШКИН, Очередные вопросы развития литературного языка ханты).

Felvetődik a kérdés, vajon vannak-e e vajúdó irodalmi nyelvnek irodalmi művei, írók, költők, kiknek működése az irodalmi nyelv kifejezés létjogosultságát adja? Vannak.

A Советская Этнография 1955. kötetének 3. számában jelent meg SZERGEJEV cikke: „Литературное творчество народов севера.” Ebből arról értesülünk, hogy a chanti—manysi nemzetiségi körzet pedagógiai szakiskolájának almanachja, a „Сответский Север” az első osztják és vogul írók fóruma. Ő ír arról (i. m. 177. l.), hogy az első osztják költő Г. Лазарев, aki többek között lefordította osztjakra az Internacionálét, azután pl. Nyekraszov és más orosz költők verseit.

Az osztják írók között szerepel Хатанзеев, aki (bár nyenyec származású) az első osztják olvasókönyv szerzője. Mint láthatjuk, a göröngyös úton járó osztják irodalmi nyelvnek is vannak művelői.

Térjünk azonban vissza a tulajdonképpeni irodalmi nyelvi vizsgálódásokhoz. Nézzük meg, vajon betölti-e normatív szerepét az osztják irodalmi nyelv?

Kezdhetjük mindjárt az ábécénél. LAKÓ GYÖRGY „A kis szovjet népek irodalmi nyelvéről és szótáiról” c. cikkében (Nyr. 75: 417) rámutat azokra a nehézségekre, melyek az új alfabetumok összeállításakor adódnak, így pl. arra, hogy a nyelvek hangállománya eltér az orosz nyelv hangállományától. Az osztják irodalmi nyelvben is nem kis problémát okozott a hangok jelölése. Már a kazymi tájszóláson alapuló irodalmi nyelvben is találunk a nehézségek áthidalására utaló diakritikus jeleket, ill. mesterségesen alkotott betűket. Pl. a jésített mássalhangzókat a megfelelő betűjel alatt elhelyezett balra nyitott félkör jelzi. Mesterségesen alkotott betűjel a mediopalatális zöngés spiráns betűjele: ѣ és más betűjelek. Azonkívül, ha a cirill ábécé bizonyos betűjeleinek az osztjákban nincs azonos hangértékű hangja, felhasználják más hang jelölésére. A kazymi irodalmi nyelvben pl. így használták a cirill ábécé lágyító jelét a redukált magánhangzó jelél.

A vachi irodalmi nyelvből is sok példát idézhetünk ilyen megoldásokra. Pl. a STEINITZNél (OstjVok. 27) redukált ő-nak leírt hangot az irodalmi nyelv *o* betűvel jelöli, a redukált ő-t pedig *ö*-vel, a redukált *v* hang jele: *ə*, a redukált *a*-é pedig: *ä*. A mássalhangzókat jelölő betűk között itt is akadnak mesterségesen alkotottak. Ilyen pl. az aspirált *k̆* hang jele, a *к*, vagy a mediopalatális *η* hang jele, a *н*. A palatalizált mássalhangzókat a betű jobb felső sarkába írt vessző jelzi (*л', ч'*).

Az ábécé felőleli az illető nyelvjárás vagy tájszólás hangállományát, beleértve a jövevényszavakban előforduló hangokat is. Ily módon már az ábécé is tükrözi bizonyos mértékig a különbséget a különféle irodalmi nyelvek között. Pl. a vachi irodalmi nyelvi ábécében 13 magánhangzót jelölő betű van (nem számítva a cirill ábécé *e, ё, я, ю* betűit). A magánhangzójeleknek ez a magas száma mutatja, hogy az irodalmi nyelv törekszik pl. a vachi nyelvjárás hangállományát az írásban is pontosan tükrözni.

Az irodalmi nyelv a helyesírási szabályokat is alkalmazza az egyes betűk, ill. szavak írásmódjára, a szóelválasztás szabályaira stb. Ilyen pl. a serkalyi

irodalmi nyelvben, amelyben a mediopalatális nazálist 2 betű, az *нз* betűkapcsolat jelöli, a következő helyesírási szabály: „*нз букваиңгыи уй согласной сый постыиңгыи.*” Vagyis: 'az *н* és *з* betű egy mássalhangzót jelöl'. „*нз яха ханишта мостл*”: 'az *нз*-t egybe kell írni' (P., 65.). Vagy ugyancsak a serkalyi irodalmi nyelvben, ahol a cirill ábécé lágy jele (*ь*) a mássalhangzó jésítettségét jelöli, a helyesírási szabály így hangzik: „... буква *ь* тув етпемы топти букваит эквит атэт ханишта ант рахыт: монь-сит, а-кань.”: 'a *ь* betűt az előtte álló betűtől különírni nem szabad: mesék, baba' (P., 32.). Vagy pl.: 'A *ў*-t az előző betűhöz kell írni; pl. *мой-пыр.*' (P., 31.). Helyesírási szabályt találunk arra vonatkozóan, hogy milyen szavakat kell nagy kezdőbetűvel írni, így pl. városok, falvak, utcák, folyók stb. nevét (P., 88.). A fenti helyesírási szabályokat Русская „Ханты ясынг учебник” (1948) c. nyelvtankönyve tartalmazza. E tankönyvben még számos helyesírási és más nyelvtani szabályt találunk.

Az irodalmi nyelv az alaktan területén is szabályozza a nyelvhasználatot. Ezenkívül bizonyos formánsok új funkcióban kerülnek elének. Így pl. a melléknév fokozása az irodalmi nyelvben a következő: A kazymi irodalmi nyelvben STEINITZ megállapítása szerint (Языки и письменность народов Севера 205) a melléknév középfokát szintaktikailag képezik, mégpedig oly módon, hogy az *евьт* vagy a *кинсьи* névutó fejezi ki a hasonlítást, a melléknév alapfokban marad. Pl.: *ма там пох евьт* (v. *кинсьи*) *вэн*: 'én ennél a fiúnál idősebb (tkp. idős)'. A felsőfokot *мет* 'leg-' szóval képezik úgy, hogy ezt az alapfokú melléknév elé teszik, pl. *мет вэн*: 'legnagyobb'. A serkalyi irodalmi nyelvben a középfok képzése másképpen történik. Itt a melléknév végére a *-шук* képzőt teszik. Ennek a képzőnek a funkciója a serkalyi nyelvjárásban már közel áll a középfok képzéséhez. STEINITZ ezt írja róla (OstjGr. 50.): '*-šək* bezeichnet eine gewisse quantitative Modifikation (durch etwas mit dem Komparativ zu übersetzen), z. B. *унə-šək* 'etwas grösser' (*унə*). Itt jegyezzem meg, hogy egy kazymi irodalmi nyelvi szövegben is középfok jelölőként találjuk: *кимəт һатт гусар пə җертəмəшək јис*. (STEINITZ, OstjGr. 68) 'Másnap a huszár még erőtlenebb lett.' STEINITZ OVD. I. kötetében is van a képzőnek középfokjelölő szerepe, pl.: *wəпə-šək* 'näher' (I. 64.), bár általában a feljebb már említett funkcióban találjuk: I. 134.: *wəпə-šək* 'nahe' (I., 134.); *јел-šək* 'etwas voraus' (I., 96.). Ugyanilyen funkcióban Regulj szövegeiben: *ноч сек* 'kissé feljebb' (OH. II., 295.), *јелšək* 'kissé odébb' (OH. I., 367.). A serkalyi irodalmi nyelvben a képző új funkciója a középfok képzése. Pl.: *Йивэвет йивпох киньси 3 ота унишук*. 'A leány a fiúnál 3 évvel nagyobb.' (Arifm. 67.) Vagy: *Тын эвьттэтн хойхосьны аришук нохыр сэм на муькема?* 'Kettőjük közül kinek van több cédrusdiója és mennyivel?' Можарский, az új szavak keletkezésének módjai között szintén említi e képző középfok jelölő új szerepét, pl. *хувашик* 'дольше' (i. m. 461). Azt is megfigyelhetjük, hogy a középfok képzésére nem csupán a melléknév kerül középfokba, hanem megtaláljuk még hasonló határozóul a *киньси* névutót. A latívusz ragjának új funkciója is szerepel itt, amivel több valami, latívuszba kerül, így az *ота* 'évvel' az *от* 'év' szóból, a *муькема* 'mennyivel', a *муькем* 'mennyi' jelentésű szóból. A serkalyi irodalmi nyelvben a felsőfok képzése a kazymihoz hasonlóan történik, vagyis a melléknév elé a *мет* 'leg-' jelentésű szócskát tesszük, a melléknév alapfokban áll. A hasonlítást itt is a *киньси* fejezi ki. Pl.: *Лев уса воў киньси мет юр... вои*. 'Az oroszlán valamennyi

¹ A tankönyv címének rövidítése ebben a cikkben: P.

állatnál a legerősebb állat.' (Хватай—Муфа: Букварь, 129.) Vagy: *Ma анкем мет ям!* 'Az én anyám a legjobb!' (P., 40.)

A ragok közül érdekes pl. az *-a* latívuszrag néhány funkciója. Az egyiket az imént láttuk a melléknév fokozásakor. Másik funkciója a datívusz, pl.: *Поха 14 пример верта мост.* 'A fiúnak 14 példát kell megcsinálni.' (Arifm. 59.) Itt a *нох* 'fiú' szó áll latívuszban. A magyar *-ért* raggal fordíthatjuk a latívuszt ebben a mondatban: *Муйкем яблоко 4 шойта . . . тутта рахым* 'Hány almát lehet hozni 4 rubelért?' (Arifm., 86.) A 'valamibe kerül' kifejezést is latívuszban találjuk: *Перо 3 копейкая хойт.* 'A toll 3 kopejkába kerül.' (Arifm., 19.) A nyelvjárási használatból is ismert esszivuszi funkcióban találjuk a latívuszt ebben a mondatban: *Мунг классов монитэв, тувым система тайтэв.* 'Mi az osztályunkat szeretjük, azt tisztán tartjuk.' (Хватай—Муха, Букварь, 73.) Transzlatívuszi a funkciója itt: *Афанасий яргянг ота йис.* 'Afanaszij 9 éves lett.' (Хватай—Муха, Букварь, 65.)

Az osztjákban nagyon gyakori a névutók használata. STEINITZ a kazymi irodalmi nyelvről írja, hogy némelyik főnév ragtalan alapalakja is használatos névutóként. Pl.: *мар 'idő' ~ луη мар 'nyáron'* (Языки и писменность народов Севера, 212—13.). A serkalyi irodalmi nyelvben is megtaláljuk e névutót, ilyen formákban: *Кат от мар '2 évig'; Ий минута мар 'egy pillanatig'* (Катаев, 99, 124.); *хатл мар 'egy nap alatt'; сѣс мар 'egy óra alatt'* (Arifm., 65., 107.); *хув мар 'sokáig'* (P., 93.). Vagy ilyen a *хуват* 'hosszúság' jelentésű névszó névutóként: Kazymi irodalmi nyelv: *јehan хуват* 'folyó mentén' (STEINITZ, Языки и писменность народов Севера, 212—13.), a serkalyi irodalmi nyelvben: *почта хуват* 'postán' (Хватай—Муха, Буквар, 59.)

Végül nézzük meg, milyen változások mentek végbe az irodalmi nyelv szókészletében. Az új szavak keletkezésének módjai:

A kölesönszavak átvétele, valamint a belső szóalkotás (képzés, összetétel és jelentés-változás) módjait az osztják irodalmi nyelvben is megtaláljuk. Számos orosz jövevényszó került az osztják nyelvbe. E szavak nagy része hangalakjában nem nagyon változott meg (természetesen csak az újabb kori jövevényszavakra vonatkozik ez), s ezért pl. az osztják irodalmi nyelvi ábécékben néhány betű csupán a jövevényszavak hangjainak jelölésére szolgál. A jövevényszavak elsősorban az ipar, a szövetkezeti gazdaság, a közlekedés, a társadalmi és a kulturális élet fogalmai közül valók. A jövevényszavakhoz a serkalyi irodalmi nyelvben a többesjel *-u-* (= *-i-*) kötőhangzóval járul, ha a szó magánhangzóra végződik, pl.: *картинка ~ картинкаит* 'képek', *предложение-ит* 'mondatok', *сый ~ сыйт* 'hagpok', *буква ~ букваит* 'betűk', de a kötőhangzó *-ы-*, ha a szó mássalhangzóra végződik, pl. *колхозник ~ колхозникит*. A jövevényszavakhoz járuló *-ны* lokatívuszrag előtt pedig *й-*-t találunk: *Москваины* 'Moszkvában', *страницайны* 'oldalon'. A duális jele előtt is *-й-* áll a jövevényszavak végén, pl.: *буквайнгын* '2 betű' (P., 63.).

A jövevényszavak nagy része névszó, de ige is akad köztük. Pl. ilyen a *монитта* 'szeretni' (Хватай—Муха, Букварь, 89.), *рисовайтта* 'rajzolni' (P., 72.), osztják ige-kötővel a *нох решайтта* 'példát megoldani' (Arifm., 15.).

A belső szóalkotású szavak között öszetétel útján keletkeztek effélék: A serkalyi irodalmi nyelvben: *от вер 'ige'* (P., 150.), *карты юш 'vasút'*, *унтлпыйтты няврем 'tanuló diák'* (Хватай—Муха, Букварь, 113., 120.), *Ёхты лопым яснгыт 'Feleletek'* (P., 168.), *пенгкынг непек 'dörzspapír'* (ткр.

'fogas papír' (Катаев, 100.), *ханшты сохыт* 'tábla' (tkp 'íróbőr') (P., 71.), *Почта туты хо* 'postás' (P. 110.).

A vachi irodalmi nyelvben ilyen pl.: *сэмвэх* 'szemüveg'. Можарский idézi: *тут йингк* 'бензин' (bуквально 'огненная вода'), *туса евытты ёх* 'снайпер' (bуквально 'опытно стреляющие люди') (i. m. 461.).

A szóképzés területéről néhány példa: az *-om* (= *-ot*) 'dolog' jelentésű szó önálló szóból vált képzővé; ha a *-ti* jelen idejű melléknévi igenév képző előzi meg, ezzel együtt *-tot* képzőt alkot (vö. STEINITZ, Языки и письменность народов Севера, 204.). STEINITZ ilyen példákat közöl: *тетот* 'étel', *луһтот* 'olvasás'.

Megtoldhatjuk ezeket a példákat a serkalyi és a vachi irodalmi nyelvből is néhányal: serk.: *тэтом* 'étel' (P., 50.), *ёнттом* 'játék' (Arifm., 27.), *иньсистом* 'kérdés' (Arifm., 27.), *яньстом* 'ital' (Хватай—Муха, Букварь, 88.). A vachi irodalmi nyelvben: *йәһқатом* 'játék' (Терешкин, Букварь, 107.), *өннэлтэхэлтом* 'tanszer' (Терешкин, Букварь, 107.), *вертом* 'dolog' (Терешкин, Букварь, 111.).

E szemelgetések innen-onnan nem adhatnak teljes képet a kialakulóban levő osztják irodalmi nyelvről. Még az irodalmi nyelvek alapjául szolgáló nyelvjárások kutatásában is sok a tennivaló, s így természetesen az irodalmi nyelvek vizsgálata területén még sok feladat vár e nyelv bűváraitól.

F. MÉSZÁROS HENRIETTA

* DÉCSY GYULA tévesen a *toot* alakot tartja 'dolog' jelentésű szónak (Das Vokalsystem der ostjakischen Schriftsprache, UAJb. XXXII, 167).